

سرمقاله

رازی، معلمی دیگر

ریاضیات و نجوم، فلسفه، الهیات و تفسیر و آثار باقیمانده در این زمینه‌ها مشخص کننده بعد وسیع علمی این دانشمند و همه جانبه بودن شخصیت علمی اوست و این در حالی است که تاریخ نویسان و پژوهشگران او را پدر و موسس شیمی نو و پایه گذار علم بیوشیمی نام نهاده‌اند. آثار بجای مانده از این عالم بزرگ بقدری متعدد است که در مورد تعداد آنها در میان محققین توافق کلی وجود ندارد و هر یک رقمی متفاوت با دیگری را در این مورد ذکر می‌کنند.

شرح حال و تاریخچه مختصر زندگی رازی همراه با معرفی اجمالی آثار او در سال گذشته به مناسبت پنجم شهریورماه (روز داروسازی) همزمان با سالگرد تولد رازی به

واژه معلم در گذشته به فردی اطلاق میگردید که عالم به تمام علوم زمان خود بود و به عبارت دیگر معلم به عالم و فیلسوفی گفته میشد که جامع علوم عصر خود و واضع بخشی از دانشها بود. معلم اول ارسطو و معلم دوم فارابی از چنین خصوصیتی برخوردار بودند فلذا به این نام مفتخر گردیدند.

ابوبکر محمد زکریای رازی فیلسوف و عالم بزرگ اسلام و ایران، گرچه به این نام مفتخر نگردیده اما به حق لایق دریافت چنین لقبی بوده است. او به اکثر علوم زمان خویش تسلط داشت و مکتوبات فراوانی در رشته‌های گوناگون علمی از خود به جای گذاشت. تحقیق و تتبع او در علوم چون طب، داروسازی، منطق، کیمیا، مافوق‌الطبیعه، طبیعیات،

رشته تحریر در آمد. اکنون از این فرصت استفاده کرده و ضمن تبریک این روز به تمام همکاران داروساز و سایر شاغلین در حرف پزشکی به معرفی یکی از آثار او (من لایحضره الطیب) می پردازیم.

این کتاب همانگونه که از نامش مشخص است (جائیکه پزشک حضور ندارد) مربوط به زمانی میباشد که بیمار دسترسی به طبیب ندارد و میبایست خود درمانی کند. در چنین موقعیتی استفاده از نسخه های تجویز شده در مورد بیماریهای مختلف برای بیمار بسیار سودمند است. استاد محمد زکریای رازی در مقدمه این کتاب علت تحریر آن را چنین بیان میدارد:

«مردی بزرگوار، دانشمند و خیر خواه از من تقاضا کرد مطلبی خلاصه راجع به معالجه بیماریها، بوسیله نوشیدنیها و خوراکیهایی که در دسترس همه قرار دارد و مورد شناخت همگان است تحریر نمایم و در بعضی موارد که نیاز به مصرف دارویی هست، آن را بصورت ساده معرفی کنم تا امکان استفاده برای عموم فراهم آید. اکنون این رساله تدوین گردیده و از خدای عزوجل خواستارم که ثواب آنرا بدلیل حسن نیت و خدمت به مردم به اینجانب عطا فرماید...»

در آن زمان تدوین فصول کتب پزشکی بر مبنای ساختمان بدن انسان و از بالا به پایین انجام میشد. رازی نیز این روش را در تنظیم مطالب کتاب من لایحضره الطیب به کار گرفت و فصل بندی آن را از سر شروع کرده

سپس به طرف اندامهای تحتانی میرود. کتاب من لایحضره الطیب مشتمل بر سی و هفت فصل بوده که از سردرد و درمان آن شروع میشود و به معالجه مسمومیت با سموم معدنی و گیاهی و ذراریح (CANTHARIDE) که نوعی حشره است به پایان میرسد. سرفصل های مهمی که در این کتاب مورد بررسی قرار میگیرد به شرح زیر است:

سردرد، فلج، لقوه، رعشه، صرع، مالیخولیا، سرسام، فراموشی و اختلال در تفکر و حافظه، بیماریهای چشم، بیماریهای گوش، بیماریهای لبها و دهان و دندان، بیماریهای لوزتین حلق و خفگی، خناق و گرفتگی صدا، زکام، بیماریهای سینه و ریه ها و حجاب حاجز، سل و سرفه، کمی وزیادی شیر، بیماریهای معده، درد و طپش قلب، چاقی و لاغری، درد کبد، بیماریهای طحال، استسقا، نفخ شکم و سوء هضم و زخم معده، معالجه بواسیر و شقاق و نواسیر، قولنجها، سنگ کلیه و مثانه و سوزش ادرار و ادرار خونی، پرادراری، سختی در ادرار کردن، اختلال قوه باه و زیادی احتلام، قاعدگی و بیماریهای رحم و آبستنی، ورم بیضه و آلت تناسلی و فتق، درد مفاصل و درد عرق النسا (سیاتیک) و نقرس، واریس و داء الفیل، کمردرد، کهنه، زیبایی و چیزهایی مربوط به ظاهر بدن، عقرب گزیدگی و نیش رتیل و مار گزیدگی و گاز گرفتگی سگ ها و نیش زنبور، تب ها و بالاخره مسمومیت با سموم گیاهی و معدنی.

اکنون برای آشنایی بیشتر با نسخه هایی که توسط استاد محمد زکریای رازی در کتاب من لایحضره الطیب تجویز گردیده است به ذکر

دو مورد می‌پردازیم. مورد اول مربوط به بیماریهای کبد و معالجه آنهاست. رازی در این مورد چنین می‌گوید: برای دردهای گرم کبد انار ترش مخصوصاً و آب کاسنی و آب تاجریزی (انگور روباه) بصورت شیر کشیده و جوشانده همراه با سکنجبین شکری مفید است. ایشان سپس ادامه میدهد و اظهار میدارد: برای حرارت کبد و ورم و التهاب آن و استسقاءیکه با حرارت و یرقان توأم باشد داروی زیر مفید است:

«عصاره زرشك خشك شده که کار هلیله را انجام میدهد و اگر نبود گوشت زرشك ده درهم و گل سرخ ساییده و طباشیر از هر کدام پنج در هم و تخم کاسنی و تخم خیار پوست کنده و تخم کدو و تخم بقله المبار که از هر کدام سه درهم و از تخم رازیانه يك درهم حب کرده و از آن دو مثقال با سکنجبین مصرف شود. البته می‌توان آنرا با آب کاسنی یا آب مصرف نمود.»

رازی می‌گوید برای افرادی که کبدهای گرم دارند غذاها، میوه‌ها و بقول خشك کننده، انار ترش، زرشك، توت شامی، ریباس، انجره، اهل (جمع اهل پیه گداخته در روغن‌ها و نان خورشی از قسم روغن)، سرکه، روغن زیتون با آب انار به شرطی که در آن خردل نباشد و کاسنی برای بیشتر دردهای کبد مفید است.

رازی همچنین معتقد است برای افرادی که یرقان دارند ماهیهای کوچک کباب شده یا آش سرکه و اهل مخصوصاً اگر با گوشت گاو چربی گرفته و بدون شیر و چاشنیها و ادویه

باشد مفید است.

مورد دوم که در بالا به آن اشاره رفت مربوط به درمان ضعف قدرت جنسی است که در این مورد رازی چنین روشی را پیشنهاد می‌نماید: برای کمی قدرت جنسی ترك غذاهای ترش مانند سرکه، غوره، سماق، ماست، انار ترش ضروری است. خودداری از خستگی و عرق کردن و کمی استعمال حمام نیز باید رعایت شود. مصرف موادی که دارای غذائیت زیاد بوده مانند نخود، پیاز، گوشت چاق، جوزآبات که روی آن مرغابی و جوجه و نخود ریخته شده مفید است. همچنین خوردن تخم مرغ نیمرو قبل از غذا و بعد از غذا در وقت مناسب روزی پنج عدد با دو درهم تخم ترتیزك و به اندازه آن نمک و مصرف مربای شقاقل و مربای زنجبیل و مربای دار فلفل مفید است.

در پایان ذکر این نکته ضروری است که کتاب من لایحضره الطیب به همراه کتاب دیگری از استاد محمد زکریای رازی بنام برء الساعه توسط جناب آقای دکتر ابوتراب نفیسی به زبان فارسی ترجمه شده و بعنوان منبع اصلی تهیه این مطلب مورد استفاده قرار گرفته است. این ترجمه توسط جهاد دانشگاهی دانشکده پزشکی دانشگاه تهران و با همکاری وزارت ارشاد اسلامی چاپ و منتشر گردیده است. امید است شاهد روزی باشیم که تمام آثار گرانبهای این دانشمند بزرگ به فارسی ترجمه شده باشد تا از این طریق دانش پژوهان کشورمان هر چه بیشتر با این معلم بزرگ آشنا شوند.

دکتر سید محمد صدر